

MŪŽS AR TEĀTRI UN LITERATŪRU

“Grūti būs atrast centīgu latvieti, kas savā jaunībā nebūtu gribējis teātri spēlēt,” atmiņās par garajā mūžā pieredzēto rakstijis no Kabiles nākušais rakstnieks, režisors, skatuves mākslas pedagogs, Latvju dramatisko kursu dibinātājs Ernests Kārkliņš, kas labāk pazīstams kā ZELTMATIS.

VISS PAŠA SPĒKIEM

Zeltmatis (01.12.1868.–01.03.1961.) bija vispusīgi apdāvināts mākslas cilvēks un kaislīgs šahists. Rakstijis stāstus, romānus, lugas un teātra kritikas, taču vislielāko ieguldījumu latviešu kultūrā devis kā skatuves mākslas pedagogs. Interesanti, ka uzņēmīgā kabilnieka devums augsti novērtēts politiski pretējos laikos: 1935. gadā Zeltmatim piešķirts Triju Zvaigžņu ordenis, bet 1958. gadā savā 90. jubilejā viņš saņem Latvijas PSR Nopelniem bagātā kultūras darbinieka nosaukumu.

“Ka esmu kļuvis par to, kas tagad esmu, varu pateikties savai nerimstošai dziņai un pašmācībai,” Zeltmatis rakstijis 1948. gadā, un šiem vārdiem pierādījums ir viņa padarītais. Kabiles “Buku” saimnieku Jēkaba un Libes Kārkliņu sestais bērns bijis spiests visu sasniegt paša spēkiem, jaunības gados mākslinieciskās intereses apvienojot ar praktisku darbu. “1878. gada rudenī iestājos Kabiles pagasta skolā, tekoši lasīt un pa daļai rakstīt prazdams. Pavasarī pārgāju uz vācu nodaļu un sagāju tajā trīs gadus, mācīdamies tur nepieciešamās elementārās zināšanas (..),” atminas Zeltmatis. Tālākā skološanās Kuldīgā paliek pusceļā: “Tā sauktā krievu prijutes skola tiešām atradās tajā lielajā namā, kur vēlāk pārcēla no Rīgas Baltijas skolotāju semināru. Laikam es tur mācījos divi gadus. Bet, kad šo skolu pārvērtā par 2 kl. ministrijas skolu, manam tēvam vairs nebija līdzekļu skolas naudas samaksai. (..) Mans nepraktiskais tēvs bija izkroģējis divi gadus, šenķus turedams,

*“Kurš
pareizi
elpo,
tas maz
slimo
un dzīvo
ilgi.”*

visu savu mantību un Jurgos pārcēlās uz Vārmes “Auzukalējiem”, kur mana māsa Liba bija izprecēta par saimnieci. Nu arī man bija jāpāriet vecākiem līdzī kā strādniekam. Es gan varēju skolā palikt, ja būtu pieņēmis pareizticību, kā skolotājs Riekstiņš mani dzīrās pierunāt, apsodīdams izgādāt arī uzņemšanu skolotāju seminārā. Bet ticību mainīt ieskatīju par grēku.”

Vēlāk, apgūstot amatu Brīņķu–Rendas alus brūzi, viņš saprot, ka bez izglītības ne-

ZELTMATA VEIKUMS

LUGAS: “Smags gaiss”, “Sagaidīts”, “Arājdēls”, “Indulis”, “Antiņa galms”, divreiz dramatizēts brāļu Kaudzīšu romāns “Mērnīeku laiki”.

PROZA: “Sarkanās līlijas”, “Lauztās līlijas”, “Ilgu līlijas”, “Šķēpu līlijas”, “Mana dzīve un centieni. Atziņas”, “Bagātas dienas”, “Grēka izpirkums”, “Likteņraksti”, “Atmiņu zīmējumi”, “Sāpju vals” (par E. Dārziņu), “Stāsti” u.c.

MĀCĪBU LITERATŪRA: “Rakstniecības almanahs”, “Skatuves māksla” (kopā ar Teodoru Lejas-Krūmiņu), “Daiļrunas pamatmācība”, “Deklamators” (antoloģija trīs sējumos).

“Ka esmu kļuvis par to, kas tagad esmu, varu pateikties savai nerimstošai dziņai un pašmācībai,” Zeltmatis rakstijis 1948. gadā.

iztikt, tāpēc patstāvīgi no Stērstu Andreja grāmatas mācās latviešu valodas gramatiku, ar laiku papildina krievu un vācu valodas zināšanas tā, ka var lasīt literārus darbus.

Dzīvojot Vārmē, jaunekli ieinteresējis tolaik aktuālais mudinājums vākt folkloru, viņš pieraksta tautasdziesmas un to turpina arī Rendā. Kā liecina statistika, “Latvju dainām” 403 dziesmas iesūtījis Ernests Kārkliņš. Pēc Rendas daži gadi pāiet Rīgā, strādājot vairākos vīnūžos par komiju, Baltijas vagonu fabrikā par zīmētāju, vakaros piedaloties Rīgas Latviešu biedrības teātra izrādēs, spēlējot Ādolfā Alunāna trupā. 1890. gada pavasarī Zeltmatis atgriežas Kuldīgā, te ir maizes darbs valsts iestādēs, bet sirds pieder teātrim: brīvajā laikā viņš vada izrādes Kuldīgas sadraudzīgajā biedrībā. Kuldīdznieki var lepoties, ka tieši viņi ir pirmie, kas 1891. gadā izrāda Rūdolfa Blaumaņa lugu “Zagli”, un tās autors raksta vēstuli režisoram Ernestam Kārkliņam: “Ļoti priecājos, ka izrāde tik labi bij apmeklēta un tik labi izdevās. Lai nu gan visupirms biedrībai

pašai tas nāk par labu, tad tomēr man arī no savas puses Jums jāpateicas par Jūsu pūlīņiem, lugu iemācot. Jo laba izrāde ceļ lugu un tamlīdz arī viņas sarakstītāju.”

Ap 1900. gadu kā māsasvīra Jāņa Štrausa, burvju mākslinieka, impresārijs Zeltmatis apbraukāja Vidusāziju, Sibīriju un Kaukāzu. Rīgā viņš vadīja atturības biedrības “Auseklis” teātri (1901–1904), bija laikraksta “Dienas Lapa” redakcijas loceklis, teātra un literatūras kritiķis (1904–1905), strādājis Nacionālajā teātrī (1919–1924). Pēc Otrā pasaules kara Zeltmatis bijis kultūras nama vadītājs Ventspils novada Ugālē, pedagogs Latvijas Valsts universitātē, Teātra institūtā un Latvijas Valsts konservatorijā.

Zeltmatis (otrais no kreisās) 1958. gadā pie Kabiles skolas (diemžēl sīkāku ziņu par cilvēkiem fotogrāfijā un šo ciemošanos nav).

DEVIŅI ZINĀMI, DESMITAIS – SLĒPTS

Kaut tikai pārļapojojot latviešu teātra vēsturei veltītos izdevumus, Zeltmata vārdu nevar nepamānīt, bet citādi ir ar Zeltmati rakstnieku. Šī darbības joma mūsu laikā, visticamāk, ir pavisam nezināma. Savulaik rakstnieks Pāvils Gruzna Zeltmatim pārmetis, ka, darbojoties uz abām pusēm, rakstniecība paliks zaudētājos (laikam Gruznam izrādījusies taisnība). Pats Zeltmatis atzinis: “Vienmēr mans gars svēries gan uz rakstniecību, gan tiecies pēc skatuves. Lai gan savu literārisko darbību varu skaitīt ar “Vijolišu” sacerējumu Kuldīgā ..., par sava rakstnieka vārda šupuli man jāapzīmē Renda. Šis krāšņais, jaukais Latvijas zemes stūritis, kur liču loču laužas cauri Abava, bija manas jaunekļa sirds jūsmu pirmais auklējums. (..) Tēlošanas tieksmes man, domājams, pamudināja visādi būdeļu jeb ķuļu (kā tos kabilnieki dēvē) uzvedumi, ko Ziemassvētkos vai citos gadījumos sarīkoja. (..)”

Tagad laikam tomēr interesantāka par pirmo stāstu šķiet tā radītā jezga un autora slēpšanās aiz pseidonīma Zeltmatis (tas atrasts kādā kalendārā un atbilstot Kārklīņu Ernesta matu krāsai). Atmiņās lasāms: “(..) Neatceros neviena līdzīga gadījuma mūsu rakstniecības vēsturē, kas būtu sacēlis tādu uztraukumu latviešu sabiedrībā kā manas

“Dzīve ir lielāka par mākslu. Mākslai tikai tik daudz nozīmes, cik tā dzīvi ceļ, izkopj, izdaiļo. Tā ir mūsu kļūda, ka mēs gribam būt mākslinieki, politiķi, diplomāti, viss kas – tikai ne cilvēki...”

(No romāna “Grēka izpirkums”)

Pagājušā gadsimta 30. gados žurnālā “Atpūta” bija skatāmi ievērojami ļaužu foto viņu mājas interjerā; Zeltmatu ģimene iemūžināta 1935. gadā.

Zeltmata palīgs allaž bijusi arī viņa dzīvesbiedre Emīlija (dzim. Freimane). Ģimenē izaudzināts dēls Modris, meitas Austra (prec. Balode) un Rūta (prec. Raudiņa). Austras ģimene pēc Otrā pasaules kara dzīvoja Zviedrijā, otra meita un dēls – ASV.

“Vijolītes”, kas parādījās “Mājas Viesa” pielikumā 1894. gadā. Jaunā paaudze tās lasīja, sajūsminādamās par tur aizstāvētām ētiskām prasībām. Kritikas viena daļa cildināja jauno autoru par drosmi parādīt sabiedrības netiklo vaigu, vecākā paaudze palāja autoru par nekrietnu lietu cildināšanu sacerējumā. Kamēr Rīgas presē izcīnīja strīdu par “Vijolišu” nozīmi, pa Kuldīgas ielām staigāja viņu nepazīstamais autors, jo sava istā vārda slēpšana man šķita nepieciešama tā stāvokļa dēļ, kādu tolaik ieņēmu Kuldīgā kā pašvaldības ierēdnis. Un labi, ka tā darīju, jo vāciskajā Kuldīgā nekad man nebūtu piedevuši šo “kauna darbu”. Skaidri vēl atceros, kā tas notika. Bija Lieldienu rīts 1893. g., iedams pastaigāties, iegriežos Kuldīgas baznīcā, bet tā bija pārpildīta, ka nekur piesēsties. Te iedomājos nostaigāt līdz Vijolišu gravai saplūkt pāris ziedīņu, kaut gan man pašreiz nebija nevienas zeltenītes, kam tos nest. Turpat Vijolišu gravā izdomāju fabulu, ko otrā dienā uzmetu rakstā. Astonus gadus Kuldīgā biju miertiesneša tulks un sekretārs, nodokļu valdes grāmatveža palīgs, privātdokāts, darbojos sabiedriskās un komunālās iestādēs kā bibliotekārs, rakstvedis, teātra vadītājs, ļaužu skaitīšanas iecirkņa pārzinis un brīvprātīgās ugunsdzēsēju komandas loceklis. Veseli deviņi amati! Desmitais būtu rakstnieks, jo tas vismazāk atalgots, bet prasīja vislielāko gara enerģiju. Vislabāk atalgojās advokatūra, kas man bija blakus nodarbošanās. (..) Sevišķi atmiņā viena lieta, kas manu popularitāti vietējā sabiedrībā ļoti cēla. Kāds Kuldīgas apkaimes saimnieks, kam bija zvejas tiesības Ventā, sanāca konfliktā ar dzimtkungu baronu B., kas viņam aizliedza šīs tiesības izlietot. Pirmā iestādē zemnieks prāvu bija zaudējis. Atradu Baltijas civilīkumos pantu, kas zemniekam

Foto no Eduarda Skabiņa personīgā arhīva

“Dzejas dienas 2018” Z.A. Meierovica Kabiles pamatskolā tika veltītas Zeltmata 150. jubilejai. Attēlā skolēnu jaunrades konkursa laureāti kopā ar skolotāju Eduardu Skabi noslēguma pasākumā “Dzejas stunda visiem” 11. septembrī.

piešķīra apstrīdētas tiesības, un uzvara bija mūsu pusē. Aiz pateicības saimnieks vienmēr apgādāja mani ar vimbām, zūšiem, nēģiem...”

KAD ATRASTS ĪSTAIS AICINĀJUMS

Savas dzīves 40. gadā Zeltmatis nolēmis “iet pats mācīties, lai tad varētu mācīt citus”, un 1908.–1909. gadā studē režiju Berlīnē. Pēc atgriešanās Latvijā kopā ar Jēkabu Duburu (1866–1916) viņš dibina un vada Latvju dramatiskos kursus. Pēc kolēģa nāves Zeltmatis dienasgrāmatā raksta: “Mans darba biedrs Duburs ir aizgājis, savu darbu nepabeidzis. Nu man tagad tas jāved galā. Redzu, ka esmu tam aicināts – nest jaunu gaismu skatuves mākslā. Tas, liekas, būs mans mūža darbs, kas atstās man paliekošu vārdu. Jo agrāk lolotos rakstniecības ideālus, šķiet, nespējam.” Ja būtu jāmin šo kursu beidzēji, tad nāktos saukt lielumu lielu daļu latviešu aktieru – dižgaru, slaveņu un arī mazāk zināmo. 1934. gadā iznāk grāmata “Latvju drāmatisko kursu 25 gadu darbība”, un tobrīd kursantu skaits jau bijis 1000(!). Teātra kritiķe Paula Jēgere-Freimane raksta: “Patiesību sakot, Zeltmatis ir pirmais, kas nodibinājis īpatnēju latviešu valodas dabai piemērotu fonētisku skaņu veidošanas likumību. (..) Pirms viņa mūsu aktieri tika mācīti pēc svešu tautu parau-

giem. Zeltmatis, izmantodams šos paraugus un no tiem smeltās atziņas, izstrādāja savu īpašu metodi balss dikcijas un runas meldijas izkopšanai. Šī viņa ar labām sekēm pielietotā metode ir devusi mūsu skatuvei daudzus teicamus runātājus un deklamētājus. Un ne tikai skatuvei! Pie Zeltmata izrunu mācījušies simtiem mūsu sabiedriskie darbinieki, skolotāji, mācītāji, tiesneši, provinces aktieri u.c. kuri ar sekēm tagad veic savus uzdevumus.”

Kabiles skolēni pārgājienā pie Zeltmata dzimtajām mājām “Buki” 2018. gada 14. septembrī.

UZZIŅAI

- Kabilē Zeltmata simtgadē pie skolas atklāta piemiņas plāksne, ap 1990. gadu tā pazuda – laikam nonāca malkā, jo bija no koka. 1988. gadā pie kultūras nama tika atklāts piemiņas akmens, kas vēlāk pārvietots pie skolas.
- Kabilnieki allaž piedalījušies arī novadniekam veltītajos pasākumos Rīgā.
- Zeltmata literārās un teātra tradīcijas Kabilē tiek turpinātas – Z.A. Meierovica Kabiles pamatskolā darbojas teātra pulciņš bērniem, jau 22 gadus pēc kārtas Dzejas dienās norit skolēnu jaunrades konkurss. Pēc neliela pārtraukuma atsācis darboties pieaugušo teātra pulciņš.

Viņas portreta labajā apakšējā stūrī salasāmā daļa no autora uzvārda – ...al-niņf – vedina pieļaut, ka sākumburts varētu būt K. Anšmitu pāra portreti ir visai robusti, pat amatieriski, kaut arī viņam izdevies panākt vaibstu līdzību. (52. att.) Savukārt 1939. gadā, kad Jānis Anšmits veica taupības kuratora pienākumus, uzņemta fotogrāfija, kurā telpas sienu rotā arī panaīva ainava ar teiksmainiem ozoliem un upes leju.⁷³

53. Teātra darbinieka un rakstnieka Zeltmata ģimene. 1935

Nerātnāka glezna, kurā attēlotas kailas peldētājas, redzama “Jaunāko Ziņu” atbildīgā redaktora rakstnieka Ernesta Arpa dzīvokļa interjerā⁷⁴. Nepārsteidz, ka teātra ļaužu mājokļus papildināja izteiksmīgi viņu portreti. Teātra pedagogs un rakstnieks Zeltmatis portretā, kas nedaudz biedējoši sagāzies virs viņa galvas, šķiet krietni nosvērtāks nekā fotogrāfija.⁷⁵ (53. att.) Turpretī operdziedonis Jānis Niedra neierāmētā portretā – iespējams, Mefistoģeļa lomā – attēlots daudz eksprešīvāks nekā ikdienā.⁷⁶ (54. att.)

Diezgan daudzās fotogrāfijās pēc mākslīneciskā rokraksta var noteikt gleznu autorus, tādējādi iepazīstot to īpašnieku gaumi un paziņu loku. Pašlaik atributēto mākslas darbu skaitā ir ne vien vien pēc Otrā pasaules kara neredzēta glezna. Publicista, skolu direktora⁷⁷,

⁷³ Atpūta. – 1999. – Nr. 789. – 3. lpp. Pēc meitapa

LEĢENDA

Kabiles pamatskolas skolotājs Eduards Skabis stāstnieku festivālā uzstājās ar priekšlasījumu “Ernesta Kārkliņa (Zeltmata) devums Latvijas teātra vēsturē”, demonstrējot arī vienu no Zeltmata izstrādātajiem pareizas elpošanas vingrinājumiem, kas iekļauts viņa veidotajā aktieru *bībelē* “Skatuves māksla”.

Foto no Eduarda Skabja personīgā arhīva

ŠAHS FRIZĒTAVĀ

Savukārt kursu 90. gadadienas atceres reizē vecmeistars Kārlis Sebris atminējās: “Ja es tagad stāvu pie 86 gadu sliekšņa un man saka, ka joprojām katru manu vārdu var dzirdēt un arī saprast, tad man jāsaka paldies vispirms Zeltmatim ar viņa bezgalīgajiem runas vingrinājumiem. “Mazā Alma rāvā bradā...” Dievs vien zina, cik reižu tas tika teikts un atkārtots! Diemžēl šīs dienas jaunajiem aktieriem ļoti pietrūkst šīs mazās Almas, kas rāvā bradā.”

Gadu gaitā iegūtos teorētiskos un praktiskos atzinumus Zeltmatis apkopojis grāmatā “Skatuves māksla”, adresējams to galvenokārt tiem interesentiem, kam nebija iespējams pašiem kursus apmeklēt.

1938. gadā Zeltmatis dodas pensijā. Tomēr, kā atceras mazdēls Agnis Balodis (vēsturnieks, viens no pirmajiem Atmodas laikā publicētajiem Latvijas vēstures izdevumiem bija viņa grāmata “Latvijas un

2018. gada XII Kurzemes stāstnieku festivāls tika veltīts Zeltmata 150. jubilejai un atklāts Kabiles skolā. Pie piemiņas akmens stāstnieku akadēmijas “Goldmund” (“Zeltamute”) dibinātājs un vadītājs Norberts Koberš (Minhene, Vācija).

Foto no Eduarda Skabja personīgā arhīva

latviešu tautas vēsture” – *aut.*), vectēvs mērā nav varējis nodzīvot un drīz vien izņēmis apliecību, kas viņam ļautu vadīt daiļrunas privātsiņas. “Pie viņa mācījās ne tikai aktieri – tur bija arī advokāti, mācītāji un pat politiķi. Krievu okupācijas laikā daļi runāt mācījās pat kāds politiķis. Viņš uz stundām ieradās, bruņojies ar šauteni.” Agņa Baloža atmiņās Zeltmatis iepazīstams arī privātajā dzīvē, mazdēls piemin lielo aizraušanos ar šahu: “Vectēvs pats nekad nedzina bārdi: vai nu mājās atnāca frizieris, vai arī viņš nogāja lejā uz tuvējo frizētavu. Reiz vecmāmiņa viņu uz brokastīm izgaidīja veltī, arī pusdienās no vectēva nav bijis ne vēsts. Sākām uztraukties, bet pie vakara pārradās sveiks un vesels – esot sākuši ar frizieri spēlēt šahu... Žēl, frizierim bijis jāiet mājās!” ♦

Zeltmatis apbedīts Meža kapos. Dzimtas pieminēkli darinājis tēlnieks Laimonis Blumbergs, granītā ievijot Jaņa Rozentāla motīvu ar jūgendstilā veidoto mūzu un laužtajām liliņām. 1999. gadā pieminēkļa iesvētīšanā piedalījās arī kabilnieki: Eduards Skabis, kultūras darbiniece Lilija Kilipa un bibliotekāre Daiga Riežniece.

Foto no Eduarda Skabja personīgā arhīva

KULDĪGAS ŪDENS

Ventspils iela 15, Kuldīga, LV-3301

Tālrunis 63 350 270; avārijas dienests 63 322 111

ATSPIRDZINĀJUMS IKDIENAI!

Lietojiet dzeramo ūdeni,
mēs parūpēsimies par tā izcilo kvalitāti!

IZBAUDI TĪRU ŪDENI